

Srovnávat nesrovnatelné¹

Comparing the incomparable

Tomáš Sobek

Právnická fakulta
Masarykova univerzita
Veveří 70, 611 80 Brno
&

Ústav státu a práva
Akademie věd České Republiky
Národní 18, 116 00 Praha 1
7664@law.muni.cz

Abstrakt/Abstract

Tento článek se zabývá problémem těžké volby při srovnávání dvou velmi odlišných alternativ. Takové srovnání můžeme akceptovat jako skutečné dilema, nebo odmítnout jako chybné posouzení, protože se srovnává něco nesrovnatelného. Ale co přesně namítáme, když někoho kritizujeme, že srovnává nesrovnatelné? Co vlastně znamená, když o někom řekneme, že srovnává jablka s hruškami? Ukážeme si, že hlavním zdrojem problému není skutečnost, že se srovnávají položky různého druhu, ale spíše potřeba zohledňovat relevantní kontexty. Náročnost porovnání je úzce svázána s náročností jeho zdůvodnění. Skutečnost, že se srovnává nesrovnatelné, se pak projevuje ve vadách takového zdůvodnění. Zejména v tom, že se nedostává uspokojivá odpověď na praktické otázky, proč se v daném kontextu porovnávají zrovna tyto dvě položky, proč se zde porovnávají podle tohoto a ne jiného kritéria a co z takového porovnávání pro tento kontext vlastně vyplývá. Problém srovnávání nesrovnatelného bude ilustrován na příkladech z estetiky, etiky a teorie práva.

This article deals with the hard choice when comparing two very different alternatives. Such a comparison can be accepted as a true dilemma or it can be rejected as a wrong evaluation because it is compared something incomparable. But what exactly do we object to by criticizing someone for comparing the incomparable? What does it mean to say that someone compares apples with oranges? I will show that the main source of the problem is not the fact that items of different kinds are compared, but rather the need to take into

---

¹ Tento článek je jedním z výstupů grantového projektu GA ČR č. 13-30299S.

account relevant contexts. The difficulty of comparison is closely linked to the hardness of its justification. The fact that it is comparing the incomparable is then reflected in the defects of such a justification. Especially in the absence of a satisfactory answer to the practical questions why just these two items are compared in the given context, why they are compared here according to this and not another criterion, and what follows from such a comparison for this context. The problem of comparing the incomparable will be illustrated by examples drawn from aesthetics, ethics and legal theory.

Člověk nemůže mít vše, po čem touží, ale je nucený si vybírat z dostupných alternativ. Někdy i za cenu bolestných kompromisů. Tento článek se zabývá problémem těžké volby při srovnávání velmi odlišných položek. Býváme konfrontováni s volbou mezi alternativami, které realizují vzájemně nesouměřitelné hodnoty, takže je těžké nebo dokonce nemožné rozhodnout mezi nimi na základě rozpoznání toho, která alternativa realizuje větší celkovou hodnotu.² Zdá se totiž, že v takové situaci chybí objektivní základ k posouzení, které důvody převažují, resp. co je správné řešení. Ale co přesně namítáme, když někoho kritizujeme, že srovnává nesrovnatelné? Co znamená, když se o někom kriticky řekne, že srovnává jablka s hruškami? Ukážeme si, že alespoň v některých případech problém těžkého srovnání nespočívá primárně v odlišnosti srovnávaných položek jako takových, ale v potřebě zohledňovat velmi odlišné kontexty, ze kterých tyto položky pocházejí. Námitka, že se srovnává nesrovnatelné, zároveň tematizuje praktickou otázku užitečnosti. Nakonec se kritizuje zejména skutečnost, že není jasné, proč se v daném kontextu dělá právě takové srovnání.

Těžké srovnání

Ne každé hodnocení má pro jednotlivce nebo společnost zásadní význam, ale i na vcelku banálních příkladech lze ilustrovat, co znamená těžká volba. Představme si, že Karel ochutnává dvě zmrzliny. Jedna je čokoládová, druhá je citrónová. Obě mu vcelku chutnají a přitom nedokáže říct, která je lepší. Nemá zde jasnou preferenci, ale z toho ještě nevyplývá, že je hodnotí jako přesně stejně dobré. Spíše jde o to, že jejich chutě jsou natolik odlišné, že se mu špatně srovnávají. Tato čokoládová zmrzlina je docela hořká, ale chutnala by mu ještě o trošku více, kdyby byla ještě více hořká. Karel prostě má rád hodně hořkou čokoládu. Ale pozor, i kdyby dostal takto vylepšenou čokoládovou zmrzlinu, přesto by neřekl, že je lepší než ona citrónová.³ Opět by konstatoval, že ty chutě jsou natolik odlišné, že se mu špatně srovnávají. Tím ovšem jenom potvrzuje, že ony původní zmrzliny pro něj nebyly přesně stejně dobré. Kdyby totiž byly přesně stejně dobré, pak by ta vylepšená čokoládová musela být zároveň lepší

---

² Urbina (2017, s. 59).

³ Parfit (1986, s. 431).

než ta citrónová, ale tak je (podle předpokladu) nehodnotí.⁴ Nakonec nemůže říct ani, že jedna je lepší než druhá, ani že jsou přesně stejně dobré. To ale neznamená, že Karel musí zcela rezignovat na jakékoli srovnávání. Kdyby např. někdo onu čokoládovou zmrzlinu pomocí velkého množství cukru zkazil na cosi odporně sladkého, už by Karel neváhal říct, že ona citrónová zmrzlina je (alespoň pro něj) lepší než ona přeslazená čokoládová zmrzlina.

Zdá se, že některá srovnání končí v otevřené situaci, ve které nelze tvrdit ani, že *A* je lepší než *B*, ani že *A* je horší než *B*, ani že *A* je přesně stejně dobré jako *B*. Přitom alespoň na první pohled se zdá, že čím více druhově vzdálenější položky srovnáváme, tím je to těžší volba. Asi je těžké porovnat, zda jeden literát je lepším básníkem než druhý literát, ale ještě těžší je porovnat, zda jeden básník je lepším umělcem než nějaký tanečník.⁵ Navíc, některá srovnání jsou zatížena subjektivním prvkem, takže je těžké najít intersubjektivní shodu na tom, co je objektivně správná odpověď. Zejména záležitosti chuti a osobního vkusu bereme jako něco ryze subjektivního, o co nemá smysl se přít, resp. nad čím si každý vládne svou výlučnou autoritou. Těžko někomu vymlouvat, že mu něco chutná nebo že se mu něco líbí. Ani neříkáme, že by mu něco mělo chutnat nebo že by se mu něco mělo líbit. Obvykle si zde vystačíme s prostým konstatováním, že pro určitou osobu je *A* lepší než *B*, protože tato osoba preferuje *A* před *B*. Jestliže se Petrovi něco líbí a Pavlovi se totéž nelíbí, pak spolu nejsou ve sporu. Pouze mají jinou osobní preferenci, což je non-kognitivní postoj. *De gustibus non est disputandum*.

Jenomže problém těžké volby se týká i takových otázek, u kterých lze očekávat nebo dokonce požadovat rozumné zdůvodnění. Jednotlivec může váhat, jestli si má koupit sportovní nebo ekologicky šetrný automobil; zda má zvolit lépe placenou práci nebo hůře placenou, ale za to méně časově náročnou práci; jestli má svým dětem spořit na školné, nebo jim sdělit, ať si na to samy vydělají. Ještě zřetelnější je to v oblasti politického rozhodování. Veřejně významné hodnoty bývají v kolizi a vláda se potřebuje rozhodovat, jestli má ve své politice preferovat realizaci té nebo oné hodnoty. Osobní soukromí nebo veřejná bezpečnost? Životní prostředí nebo zaměstnanost v průmyslu? Ekonomická efektivnost nebo sociální jistoty? Zahraniční obchod nebo lidskoprávní zásadovost?⁶ U takových rozhodnutí se můžeme oprávněně ptát, jestli je za daných okolností správné, aby aktér preferoval *A* před *B*, resp. zda má pro takovou preferenci dobré důvody. Často to není jen otázka racionality, ale i morálky, protože

---

⁴ Chang (2012, s. 108).

⁵ „Některá srovnání jsou těžká. Kdo je víc kreativní, Mozart nebo Michelangelo? Mozart je lepší v některých aspektech kreativity, Michelangelo je lepší v jiných; ale není zřejmé, že by kreativita jednoho z nich byla obecně lepší.“ Viz Chang (2002, s. 659).

⁶ Boot (2017, s. 314).

taková rozhodnutí mohou mít významné dopady na legitimní zájmy druhých osob. Je např. morálně problematické, aby zadlužený člověk preferoval méně placenou práci pouze proto, že je méně časově náročná. Zdá se přitom, že onen požadavek na rozumné zdůvodnění v sobě nese posun od subjektivního pojetí hodnot k objektivnímu. Už neřekneme, že pro určitou osobu je *A* lepší než *B*, protože tato osoba preferuje *A* před *B*. Spíše řekneme, že dotyčný by měl preferovat *A* před *B*, protože *A* je opravdu lepší než *B*.⁷ Můžeme o tom uvažovat i tak, že hodnotovými důvody k volbě nejsou aktérov preference jako takové, ale hodnotové fakty ohledně alternativ volby.⁸ Nelze-li určit, které hodnotové důvody převažují, pak jsou obě alternativy racionálně přípustné, takže aktér má prostor pro diskreci.⁹

Nejen v odborné literatuře, ale i v běžné řeči každodenního života se můžeme setkat s tvrzením, že určité hodnoty, nebo jejich nositelé, jsou vzájemně nesouměřitelné. Jenomže termín ‚nesouměřitelnost‘ se používá v mnoha různých významech. Někdy se tím myslí, že dvě hodnoty jsou vzájemně neslučitelné, takže realizace jedné hodnoty je možná pouze na úkor té druhé. Ale může se tím též myslet, že jednu hodnotu nelze redukovat na tu druhou nebo že není možné obě hodnoty redukovat na nějakou společnou třetí hodnotu. Případně to může znamenat, že jakákoli instance jedné hodnoty vždy přebije („trumfuje“) jakoukoli instanci druhé hodnoty. Nesouměřitelnost lze chápat i jako nenahraditelnost, totiž že ztráta jedné hodnoty nemůže být kompenzovaná ziskem na straně druhé hodnoty. Ale nejčastěji se v literatuře nesouměřitelnost definuje tak, že neexistuje společné kardinální měřítko, podle kterého mohou být dvě hodnoty vzájemně poměřovány.¹⁰

Můžeme srovnávat abstraktní hodnoty, např. společenský blahobyt a spravedlnost, nebo konkrétní nositele nějakých hodnot, např. dopady určité vládní politiky na společenský blahobyt nebo spravedlnost. Přitom je dobré mít na paměti, že porovnávání konkrétních nositelů hodnot mají povahu trojmístných vztahů. Různé položky srovnáváme relativně k určitému hodnotícímu kritériu. Položka *A* je lepší než položka *B* s ohledem na nějakou referenční hodnotu *H*, nikoli *simpliciter*. Např. jedna vládní politika může být lepší než druhá vládní politika s ohledem na maximalizaci společenského užitku, ale zároveň horší s ohledem na spravedlnost. Čím přesněji je vymezená ona referenční hodnota, tím lépe zaměřené může být porovnání. Např.

---

⁷ K tomu lze formulovat určité modifikace tzv. Euthyfronova dilematu.

⁸ Ovšem ne každý uznává, že existuje něco takového jako objektivní hodnotové fakty. Viz např. Heathwood (2014, s. 199–219). Definiční vymezení hodnotový subjektivismus vs. objektivismus se u různých autorů liší. Srov. Ronnow-Rasmussen (2011, kap. 1.7.).

⁹ Raz (1999b, kap. 2).

¹⁰ Chang (2013, s. 2591–2604).

příspěvek k míře zaměstnanosti jako referenční hodnota umožňuje preciznější porovnání dvou vládních politik než příspěvek k národní prosperitě.¹¹

Námitka srovnávání nesrovnatelného může směřovat proti skutečnosti, že se jedná o nezávislé srovnání. To je situace, když se na každé straně porovnávání používají odlišné a přitom vzájemně nezávislé referenční hodnoty, takže zde chybí *tertium comparationis*. Takovým případem může být bizarní srovnání, že Alena je vyšší, než jak je Karel těžký. Některá srovnání jsou jen zdánlivě nezávislá. Vezměme, že někdo bude tvrdit, že Beethoven je lepším skladatelem než Picasso malířem. S trochou vstřícnosti mu budeme rozumět tak, že Beethoven je lepším umělcem než Picasso. Při tomto výkladu se už používá společná referenční hodnota. Nicméně je to pořád heterogenní porovnání, protože zde srovnáváme dvě položky různého druhu, skladatele a malíře. I takové heterogenní porovnání je horkým kandidátem na kritiku, že se srovnává nesrovnatelné.

Vraťme se ještě k otázkám osobního vkusu. Co když Petr tvrdí, že Matisse je lepší malíř než Picasso, zatímco Pavel tvrdí, že Picasso je lepší malíř než Matisse? Jestliže dva mluvčí něco tvrdí, jsou ve sporu teprve tehdy, když platí, že maximálně jeden z nich má pravdu a minimálně jeden z nich se mylí. Jsou Petr s Pavlem ve sporu? To záleží na tom, jak interpretujeme jejich promluvu. Jak už bylo řečeno, jestliže Petr pouze vyjadřuje svoji osobní preferenci Matisse před Picassem, zatímco Pavel pouze vyjadřuje svoji osobní preferenci Picassa před Matissem, pak spolu nejsou ve sporu.¹² Vyjádření osobní preference je něco jiného než popis něčeho, resp. tvrzení, že něco je pravda.¹³ Může být upřímné nebo neupřímné, ale nemůže být pravdivé, ani nepravdivé. Nabízí se však i jiné výklady jejich promluvy. Možná, že Petr tvrdí, že pro něj (= pro Petra) je Matisse lepší malíř než Picasso, zatímco Pavel tvrdí, že pro něj (= pro Pavla) je Picasso lepší malíř než Matisse. Toto už není pouhé vyjádření osobní preference, ale tvrzení, že něco je pravda. Nicméně, ani při tomto výkladu nejsme v situaci, že Petr tvrdí *A*, zatímco Pavel tvrdí *non-A*. Spíše jsme v situaci, že Petr tvrdí *A*, zatímco Pavel tvrdí *B*, přičemž *A* je konzistentní s *B*.¹⁴ Petr něco tvrdí o sobě a Pavel něco tvrdí o sobě. Ti dva mluví o něčem jiném, tedy nejsou ve sporu.¹⁵

Třetí možný výklad je, že se tu nejedná o záležitost osobního vkusu. Petr i Pavel věří, že existují objektivní kritéria malířské kvality, ale už se spolu neshodnou, jestli

¹¹ Chang (1997, s. 7).

¹² Kölbel (2003, s. 63).

¹³ Gibbard (2002, s. 84–86).

¹⁴ *A*: Pro Petra je Matisse lepší malíř než Picasso. *B*: Pro Pavla je Picasso lepší malíř než Matisse.

¹⁵ Jedním řečovým aktem lze vyjádřit osobní preferenci a zároveň sdělovat něco o sobě, takže první a druhý výklad se mohou kombinovat. Vlastně je to typické.

tato kritéria lépe splňuje Matisse nebo Picasso. Při tomto výkladu se už zdá, že Petr a Pavel spolu vedou regulární spor. Na první pohled ale nemusí být jasné, o co přesně se vlastně přou. Pokud se spolu neshodnou na kritériích malířské excelence, což je pro takové diskuze typické, pak máme dvě možnosti: 1) Petr tvrdí, že vzhledem ke kritériím X je Matisse lepší malíř než Picasso, zatímco Pavel tvrdí, že vzhledem ke kritériím Y je Picasso lepší malíř než Matisse. V tom případě jsou jejich tvrzení mimoběžná a opět nejsou ve sporu. Po upřesnění kritérií malířské excelence se totiž ukazuje, že ti dva používají odlišnou referenční hodnotu srovnávání. 2) Srovnání dvou konkrétních malířů jim slouží pouze jako ilustrace v rámci obecnějšího sporu o to, která kritéria malířské excelence jsou vhodnější.¹⁶ To může být smysluplný spor, nicméně i na této metaúrovni je v sázce otázka shody na nějaké referenční hodnotě, nebo spíš komplexu hodnot, pro srovnání konkurenčních kritérií.

Vezměme, že Alena, která sleduje diskuzi Petra s Pavlem, řekne: „No jo, Picasso a Matisse, to je těžká volba.“ Jedna věc je, že to Alena pro sebe bere jako těžkou volbu. Možná je ona sama k tomuto výběru indifferenční. To ovšem nemusí znamenat, jak už jsme si výše ukázali, že Picassa a Matisse hodnotí jako přesně stejně dobré malíře. Její názor může být otevřený, totiž že netvrdí ani, že jeden z obou malířů je lepší, ani že jsou přesně stejně dobří. Druhá věc pak je, jaký postoj zaujme k diskuzi mezi Petrem a Pavlem. Když řekla, že to je těžká volba, asi tím signalizovala určitou míru pochopení k oběma názorům. Třeba zde Alena vidí určitý prostor pro osobní diskreci, takže jak Petřův, tak i Pavlův názor hodnotí jako racionálně přípustný.¹⁷ V případě srovnání Picassa s nějakým evidentním mazalem by asi žádný prostor pro takovou diskreci nepřipustila. Picasso by byl jasně lepší, tečka. A kdyby snad někdo provokativně tvrdil, že onen mazal je lepším malířem než Picasso, Alena by mu položila vcelku přímočarou otázku: „Na straně tvorby toho mazala vidím pouze negativa. Čím mohou být tato negativa vyvážena, aby to byla racionální volba?“¹⁸ Alena konstatovala, že hodnocení, zda je lepší Picasso nebo Matisse, je těžká volba, avšak tím se ještě nevyklučuje, že pro tuto volbu existuje jediné správné řešení. Možná existuje, ale je velmi těžké toto řešení nalézt. A jestliže to je opravdu velmi těžké, pak asi není fér někomu ostře vyčítat, že to nezvládl. Uznání, že něco je těžká volba, vlastně vyjadřuje určitou vstřícnou licenci. Může to znamenat, že v této věci máme otevřený prostor pro diskreci. Nebo to může znamenat, že to je epistemicky velmi náročný úkol, a proto se připouští možnost neúspěchu jako pochopitelného, resp. omluvitelného omylu.

---

¹⁶ Takové spory nemusí být absurdní, naopak mohou být prospěšné. „Jestliže politický blahobyt může být podporován formou stranické vlády, proč by umění a hodnocení umění nemohlo být zlepšováno svým způsobem podobnou soutěží mezi různými školami umělců, jejich kritických interpretů a fanoušků?“ Viz Gallie (1956, s. 109).

¹⁷ Gert (2004, s. 501).

¹⁸ Srov. Gert (2015, s. 261).

Rovnovážný stav

Pro naše potřeby je nejen vhodné, ale přímo nezbytné, abychom pojmově rozlišovali mezi nejistotou a neurčitostí.¹⁹ Nejistota (*uncertainty*) je epistemická záležitost. Je to situace, kdy reflektujeme jak důvody pro názor A, tak i důvody pro názor non-A, ale ani po důkladném zvážení nedokážeme určit, které z nich jsou ve svém souhrnu silnější. Naproti tomu neurčitost (*indeterminacy*) zde budeme chápat tak, že důvody pro názor A jsou ve svém souhrnu přesně stejně silné jako důvody pro názor non-A.²⁰ Je zřejmé, že z nejistoty nevyplývá neurčitost. Mohou tu být důvody, na té či oné straně, které jsme dosud přehlédli nebo jenom nedocenili.²¹ Ačkoli v principu není vyloučeno, že důvody pro názor A jsou ve svém souhrnu přesně stejně silné jako důvody pro opačný názor non-A, něco takového nelze obecně přijmout jako samozřejmý defaultní předpoklad.²² Nejde jen o to, že taková dokonalá rovnováha při zvažování, doslova vážení, důvodů by měla být něčím velmi vzácným, ale také o to, že názor, že neexistuje správná odpověď, musí být věcně zdůvodněný stejně jako každý jiný názor. Muselo by se pečlivě zdůvodnit, že argumenty ve prospěch A jsou ve svém souhrnu přesně stejně silné jako argumenty pro názor non-A a že už nemá smysl hledat žádné další argumenty.

Je vcelku běžné, že ani kompetentní právníci se spolu neshodnou na tom, co je v dané právní otázce správná odpověď, ale to ještě neznamená, že taková odpověď neexistuje. Ronald Dworkin v průběhu několika desetiletí argumentoval ve prospěch teze, že pro skoro všechny právní otázky, včetně tzv. hard cases, alespoň v principu existuje jediná správná odpověď.²³ Na první pohled to vypadá jako velmi odvážná teze, jenomže Dworkin chtěl říct pouze to, že důvody k protichůdným právním názorům obvykle, vlastně skoro vždy, nejsou přesně v rovnováze, takže má smysl hledat nějaký rozhodující důvod, jakkoli marginální, který v právní úvaze vychýlí pomyslné misky vah na jednu stranu. A vzhledem k bohatosti a složitosti právních zdrojů rozhodování

---

¹⁹ Dworkin (2011, s. 91).

²⁰ Matthew Kramer pojmově rozlišuje mezi neurčitostí (*indeterminacy*) a neprokazatelností (*indemonstrability*). Neurčitost v jeho koncepci znamená, že daná otázka nemá objektivně správnou odpověď. Neprokazatelnost pak znamená, že objektivně správná odpověď sice existuje, ale nelze ji prokázat takovým způsobem, aby to přesvědčilo téměř každého, kdo o tom kompetentně přemýšlí. Viz Kramer (2009, s. 56).

²¹ „Můžu jen zopakovat, některá srovnání jsou těžká (nebo ani nevíme, jak začít), ale z toho nevyplývá, že žádné srovnání nelze provést. Hodnotové srovnávání vyžaduje zostřené vnímání. A k tomu je potřeba praxe. Ani celý život nám nemusí postačovat k tomu, abychom si mohli být jistí svými hodnotovými soudy ohledně všech hodnotových otázek, se kterými jsme konfrontováni.“ Viz Regan (1997, s. 137–138).

²² Dworkin (1978, s. 285).

²³ A protože Dworkinova teorie práva vychází z názoru, že právo je odvětvím politické morálky, jeho teze navíc předpokládá, že i morální otázky mají jedinou správnou odpověď.

má soudce téměř vždy nějaké možnosti, jak po zralé úvaze nalézt nějaký další argument, který onu zdánlivě patovou situaci nakonec rozhodne v jednom nebo druhém směru.²⁴ Budeme-li apelovat na soudce, aby nerezignovali na hledání právně relevantních důvodů, i když to může být v některých případech velmi těžký úkol, současně je odrazujeme od toho, aby rovnou rozhodovali na základě svých intuicí, emocí či osobních náklonností.²⁵

Jedna věc je tvrdit, že v konkrétním právním případě neexistuje jediná správná odpověď. Mnohem ambicióznější je obecné tvrzení, že ve většině právních případů neexistuje jediná správná odpověď. To už je teoretický názor, který podle Dworkina rozhodně není samozřejmý a vyžaduje nějaké pozitivní teoretické zdůvodnění.²⁶ Ale jak už to bývá, d'ábel se skrývá v detailech. Rovnovážený stav protichůdných důvodů Dworkin vysvětluje následovně. Máme si představit kontinuální škálu, jejíž levý konec reprezentuje soudcovu jistotu, že *A* je pravda, a pravý konec naopak reprezentuje soudcovu jistotu, že *non-A* je pravda. Když se bude soudce pohybovat od levého konce směrem k tomu pravému, postupně se bude oslabovat jeho důvěra v pravdivost *A* a naopak posilovat jeho důvěra v pravdivost *non-A*. Přitom rovnovážný stav, který reprezentuje přesně stejnou celkovou sílu protichůdných důvodů, je pouze jeden bod v centru oné škály.²⁷ Obecné tvrzení, že ve většině právních případů neexistuje jediná správná odpověď, vlastně znamená, že většina případů uvízne právě v tomto jednom bodu, což je ale vysoce nepravděpodobné. Dworkin tedy předpokládá, že máme pouze tři možnosti. Buď jsou důvody pro *A* silnější než důvody pro *non-A*, nebo jsou důvody pro *A* slabší než důvody pro *non-A*, nebo jsou důvody pro *A* přesně stejně silné jako důvody pro *non-A*. Jenomže, jak už jsme si výše ukázali, ani tento teoretický názor není samozřejmý.²⁸

Nyní můžeme obrátit svoji pozornost k aplikaci Dworkinova modelu v etickém kontextu. Deontologické morální teorie, ve svém sporu s konsekvencialismem, nemusí zaujmout zrovna radikální stanovisko, že důsledky jednání jsou morálně irelevantním faktorem. Mohou si osvojit slabší tezi, že aktér je při sledování dobrých důsledků podřízený určitým omezením. Tzv. prahové deontologické teorie jsou umírněné, explicitně připouštějí, že ani tato omezení nejsou absolutní, ale mají své limity. Určité omezení může být převáženo, resp. prolomeno, jestliže jsou v sázce dostatečně dobré,

---

²⁴ Dworkin (2005, s. 426).

²⁵ Dworkin ale necítí potřebu nějak zvlášť apelovat na soudce. Názor, že ve většině právních případů neexistuje správná odpověď, totiž považuje za umělý výmysl právních teoretiků a filozofů. Viz např. Dworkin (1985, s. 144).

²⁶ Dworkin (2011, s. 94).

²⁷ Dworkin (1978, s. 285).

²⁸ Boot (2017, s. 30).

resp. zlé důsledky. Prahový **deontologista** řekne, že některé činy jsou nemorální, i když produkují důsledky, jejichž celková bilance je pozitivní. Ale protože je to **prahový** deontologista, ještě k tomu dodá, že když pozitivní bilance důsledků je dostatečně vysoká, zvláště pak když nejde o pouhé zlepšování života lidí, ale odvrací se nějaká katastrofa, např. zničení celého města, pak je aktér morálně oprávněný, a možná i povinný provést to, co by za jiných okolností bylo morálně nepřípustné.²⁹

„Takže, zatímco konsekvencialismus, alespoň podle předpokladu, schvaluje vědomé zabití jedné nevinné osoby k záchraně dvou lidských životů, umírněná deontologie může takové zabití ospravedlnit pouze za účelem záchrany velmi mnoha osob, snad stovek nebo tisíců.“³⁰

Zkusme tedy analyzovat prahový deontologismus v pojmech Dworkinova modelu. Vezměme, že soudce dokáže spolehlivě poznávat správná řešení, pokud taková existují.³¹ Soudce si klade etickou, ale zároveň i právní otázku, kolik zachráněných osob může ospravedlnit vědomé zabití jedné nevinné osoby.³² Svoji úvahu začne u tří osob a potom bude pokračovat směrem nahoru. Postačují 3 osoby? Postačují 4 osoby? Postačuje 5 osob? A tak dále. Do určitého bodu bude nalézat jen zápornou odpověď, totiž že tolik osob nepostačuje. Někdy ale přijde onen bod zlomu, který reprezentuje rovnovážný stav. Podle Dworkinovy teorie je to ostrý zlom, takže to bude právě jeden bod. Řekněme, že to je 887 osob. To znamená, že otázka „Postačuje 887 osob?“ nemá správnou odpověď. Nyní může soudce pokračovat směrem nahoru. Postačuje 888 osob? Postačuje 889 osob? Postačuje 890 osob? A tak dále. Nyní už bude nalézat pouze kladnou odpověď, že tolik osob postačuje.

Tento přístup vzbuzuje určité pochybnosti. Jednak se zdá, že Dworkinův model dotlačil prahového deontologistu, aby přiznal rozhodující etický význam skutečnosti, že

---

²⁹ „Prostě není pravda, že by měl člověk raději umožnit nukleární válku než zabít nebo mučit nevinnou osobu. Ani není pravda, že by měl raději umožnit zničení velkého města teroristickým nukleárním zařízením než zabít nebo mučit nevinnou osobu. Zdá se mi, že za účelem zabránění takovým mimořádným škodám lze takové extrémní činy ospravedlnit.“ Viz Moore (1997, s. 723).

³⁰ Zamir & Medina (2010, s. 2).

³¹ Tuto roli ve Dworkinově jurisprudenci hraje fiktivní soudce Herkules. Viz Dworkin (1978, s. 105–130).

³² Je to nejen etická, ale i právní otázka, protože se tu ptáme, zda obětování několika lidských životů k záchraně mnohem více lidských životů může být ospravedlněno stavem krajní nouze, což je okolnost vylučující protiprávnost. Např. Spolkový ústavní soud SNR posuzoval, zda je ústavně přípustné, aby stát za takovým účelem sestřelil dopravní letadlo unesené teroristy. Dospěl k závěru, že to není přípustné. Viz 1 BvR 357/05.

byl zachráněný jeden život navíc.³³ Jenomže myšlenka, že lidské životy musíme počítat, protože i pouhý jeden život navíc může z etického hlediska změnit situaci, je přece východiskem konsekvencialismu. Když už prahový deontologista takto precizně kalkuluje počty lidských životů, nebylo by nakonec rozumnější, aby otevřeně konvertoval ke konsekvencialismu? Důsledně vzato, prahový deontologismus je kombinací deontologismu s konsekvencialismem. Nejen proto, že nad určitým prahem rozhodují počty. Zvažování prahového deontologisty zahrnují konsekvencialistický kalkul už od počátku, tedy už pod prahem. Přední zástupce prahového deontologismu Michael S. Moore tuto skutečnost potvrzuje:

„Důsledky se počítaly již předtím, než bylo dosaženo prahu, ale nebyly dostatečně silné, aby determinovaly správnost jednání. Může zde pomoci analogie: Představme si, že voda za hrází postupně stoupá, až nakonec přeteče. Není nic arbitrárního na myšlence, že jednak neexistuje přelítí, dokud voda nedosáhne výšky okraje hráze, a zároveň že každá kapka vody spoludeterminuje, zda voda onu hráz přeteče nebo ne.“³⁴

Moorova metafora sice pomáhá k porozumění tomu, jakou roli hraje konsekvencialismus v myšlení prahového deontologismu, ale samotné podezření, že onen bod zlomu je arbitrární, nerozptyluje.

Dworkinův model předpokládá, že ideální soudce dokáže pro každé X zvažovat, doslova vážit na lékárnických vahách, důvody ve prospěch záchrany X osob na jedné straně a důvody proti obětování jedné osoby na straně druhé. Něco takového ale vůbec není snadné si představit. Zejména je těžké si představit, jaké důvody navíc může (jakkoli ideální) soudce zvážit u položky $X+1$ zachráněných osob ve srovnání s předchozí položkou X zachráněných osob. Jako zdůvodnění zde samozřejmě nestačí pouhé konstatování, že na levé misce vah máme jeden zachráněný život navíc. Soudce přece řeší otázku, jaký etický význam má jeden zachráněný život navíc, když srovnáváme více zachráněných životů s jedním obětovaným životem.³⁵ Porovnáváme etický význam lidského života, když jej zachraňujeme a když jej obětujeme. Není to prosté srovnání lidský život vs. lidský život. Soudce spíše srovnává etický význam

---

³³ Přesněji, v Dworkinově modelu je neurčité, jestli onen rozdíl učiní jeden život navíc, nebo až dva životy navíc. Je-li při počtu 887 neurčité, zda tento počet zachráněných životů postačuje, pak je také neurčité, jestli změnu udělá už počet 887 životů nebo až 888 životů.

³⁴ Moore (1997, s. 723).

³⁵ „Posouzení může být pouze tam, kde je co posuzovat. Nestačí vědět, jaký problém se má vyřešit. Je nutné mít úvahy, které jsou způsobilé ten problém vyřešit. ... A zdejší problém je odhalit, jaké úvahy to mohou být. Nestačí prostě tvrdit, že máme zvážit špatnost jednání proti špatnosti důsledků zdržení se tohoto jednání. To není řešení, ale formulace problému.“ Viz Ellis (1992, s. 860).

záchrany vs. obětování lidského života.³⁶ Srovnávají se tu odlišné kategorie, tedy je to heterogenní porovnávání, což ale jen podporuje dojem arbitrárnosti, resp. pocit morálního dilematu.

Larry Alexander k tomu píše:

„Prahový deontologista musí považovat deontologické a konsekvencialistické normy za způsobilé ke vzájemnému vážení, tedy že jsou souměřitelné.“³⁷

Vezměme, že souměřitelnost dvou druhů norem se zde chápe jako sdílení společného měřítka v kardinálních hodnotách. Na to lze odpovědět, že souměřitelnost je jedna věc, porovnatelnost pak druhá věc.³⁸ Z absence sdíleného kvantifikovaného měřítka nevyplývá, že protichůdné důvody nelze vůbec porovnávat.³⁹ Běžné právní, morální nebo politické rozhodování obvykle nevyžaduje znalost přesných hranic. Soudce v reálné rozhodovací praxi většinou nepotřebuje vědět, kde přesně je onen práh, resp. rovnovážný stav. Postačuje, když ve většině případů dokáže zhodnotit, že už jsou evidentně nad prahem, nebo jsou ještě evidentně pod prahem. Nemusí umět poznat, že rovnovážný stav je zrovna 887 osob, aby uměl posoudit, že 10.000 osob už je nad prahem, zatímco 5 osob je ještě pod prahem.⁴⁰ Nicméně, takové rozhodování může vzbuzovat pochybnosti, že ona údajná evidence je spíše záležitostí osobní intuice než pečlivého zvážení důvodů.⁴¹

Zajímavé je, že sám Dworkin připouští, alespoň pro otázky mimo právo a morálku, že hodnotové srovnání je těžká záležitost a že ona trojice vztahů (>, <, =)

---

³⁶ Wollard (2015).

³⁷ Alexander (2000, s. 908).

³⁸ V právnické literatuře se pro neporovnatelnost někdy používá termín ‚silná nesouměřitelnost‘: ‚Silná nesouměřitelnost [strong incommensurability] je radikální a znepokojující záležitost. Znamená, že dvě úvahy, A a B, vystupující na opačných stranách problému praktického rozhodování mohou být opravdu neporovnatelné. Skutečný stav věcí může být následující: Není pravda, že A má větší váhu než B, a není pravda, že B má větší váhu než A, a také není pravda, že mají stejnou váhu.‘ Viz Waldron (1994, s. 815).

³⁹ Nemožnost kardinálního poměrování neimplikuje nemožnost ordinálního porovnání. Je samozřejmě nesmyslné tvrdit, že Picasso je přesně o 11.45 jednotky malířské excelence lepší než Matisse. Z toho ale nevyplývá, že musíme rezignovat na jejich porovnání v pojmech lepší, horší nebo stejně dobrý.

⁴⁰ ‚Potřebujeme nějakou takovou škálu, abychom mohli maximalizovat? Dokud si vystačíme s porovnáváním dvojic nebo přibližnou kardinálností, tak nepotřebujeme. Naše schopnosti měření mohou být omezené. Ale naše požadavky na měření mohou být také omezené. Nakonec potřebujeme vědět spíše to, zda naše schopnosti mohou vyhovět našim požadavkům.‘ Viz Griffin (1986, s. 80).

⁴¹ Srov. Tsakyrakis (2009, s. 482).

nevyčerpává logický prostor porovnávání.⁴² Například uznává, že je velmi problematické srovnávat umělce, kteří působili v odlišných žánrech nebo v jiné době: „Picasso nebyl ani větším, ani menším umělcem než Beethoven, a samozřejmě jejich velikost nebyla ani přesně stejná.“⁴³ Dworkin přitom nabízí určité vysvětlení, proč zrovna tady si nevystačíme se třemi relacemi. Tvrdí, že umělecký výkon je záležitostí odpovědi na uměleckou výzvu a tradici, a proto nelze dobře zdůvodnit srovnání umělců napříč žánry nebo napříč časovými periodami. Jenomže na podobný problém narážíme i v etických kontextech. Na jedné straně utilitarista tvrdí, že už záchrana dvou lidských životů může postačovat k ospravedlnění obětování jedné nevinné osoby. Naproti tomu kantovec takové počty už z principu odmítá. Má za to, že osoba nesmí být obětována v zájmu jiných osob, a to bez ohledu na jejich počet. Tyto dvě konkurenční teorie vycházejí z odlišného etického paradigmatu. Jedna se snaží maximalizovat společenský užitek, druhá se zajímá o autonomii jednotlivce. Ztělesňují velmi odlišné tradice dějin etiky, které mají různé etické ambice už proto, že jsou zaměřené na realizaci jiných hodnot.⁴⁴ Není přitom jasné, jak by soudce mohl proti sobě zvažovat utilitaristické a kantovské důvody, aniž by přitom osobně zaujal jednu z obou perspektiv. Nic takového jako neutrální etickou nadperspektivu nemá k dispozici.⁴⁵ Existence neredukovatelné plurality etických perspektiv ale neznamená, že všechny morální otázky jsou kontroverzní, ani že každé morální posouzení je záležitost diskrece.⁴⁶

Účel srovnání

Výrazným pokusem, jak se v politické etice vyrovnat s problémem nesouměřitelnosti, je hédonistický utilitarismus. Ten totiž redukuje všechny hodnoty na míru potěšení, resp. utrpení.⁴⁷ Jenomže ani takový hodnotový redukcionismus nelze spokojeně přijmout jako definitivní řešení. Především neumíme provést kvantifikované srovnání mezi více osobami.⁴⁸ Např. nedokážeme změřit, o kolik „hédonů“ je potěšení, které má Michal z jednoho kopečku vanilkové zmrzliny, větší nebo menší než potěšení, které má Eva ze stejné porce vanilkové zmrzliny. Ponechme stranou netriviální otázku, jestli je to pouze technický problém měření, nebo je takové intersubjektivní srovnávání už v principu

⁴² Pojem porovnatelnosti je ale mnohem komplikovanější záležitost, protože viz např. Chang (2002, s. 659–688).

⁴³ Dworkin (2011, s. 89).

⁴⁴ Hinman (2012, s. 46).

⁴⁵ Muldoon (2016).

⁴⁶ „Každá rozumná osoba uzná, že záchrana nevinného dítěte od bolestivé smrti má prioritu před zachováním sochy, která na to dítě spadla.“ Viz Waldron (1994, s. 818).

⁴⁷ Epstein (1995, s. 685); Schauer (1994, s. 785); Tsakyrakis (2009, s. 471).

⁴⁸ Weimann, Knabe & Schöb (2015, s. 152).

vyloučeno.⁴⁹ Nicméně i srovnávání v rámci jedné osoby je těžká záležitost. Jednak proto, že potěšení i utrpení mají alespoň dva aspekty, délku a intenzitu. Můžeme se např. ptát, zda je horší jedna hodina intenzivní bolesti nebo tři hodiny bolesti poloviční intenzity.⁵⁰ A také proto, že hédonismus nepracuje s jednou hodnotou, ale se dvěma hodnotami. Problém nesouměřitelnosti se tedy vrací, když máme porovnávat určitou míru potěšení s určitou mírou utrpení. To se ukazuje v otázce, jestli utrpení *B* může být vyváženo potěšením *A*. Představme si, že by soudce měl určit výši bolestného v pojmech hédonismu. Soudce by tedy měl zvažovat, jestli množství potěšení, které poškozený získá díky určité finanční náhradě, by plně kompenzovalo utrpení, které mu bylo způsobeno.⁵¹ Ale zároveň by poškozený na kompenzaci neměl výrazně vydělat, takže získané potěšení by se mělo přibližně rovnat způsobenému utrpení. Takové hledání rovnováhy je ovšem velmi těžký, ne-li nemožný úkol.⁵²

V současné metodologii ústavního práva je velmi vlivný tzv. test proporcionality, pomocí kterého se řeší konflikty mezi dvěma individuálními právy nebo mezi individuálním právem a veřejným zájmem. Těžištěm tohoto testu je jeho třetí krok, tzv. vážení: „Čím větší je míra nenaplnění či omezení jednoho principu, tím větší musí být důležitost naplnění principu jiného.“⁵³ Např. se hodnotí, jaká míra uspokojení práva na ochranu soukromí ospravedlňuje určité omezení svobody projevu. Čím větší je zásah do svobody projevu na jedné straně, tím větší hodnotový význam musí mít realizace ochrany soukromí na straně druhé, aby se onen zásah vyvážil. Někteří právníci jsou ale k takovému vážení skeptičtí, protože mají pocit, že se tu srovnávají nesrovnatelné položky. Např. soudce Nejvyššího soudu USA Antonin Scalia napsal, že mu to připomíná otázku, jestli je nějaká čára delší, než jak je nějaký kámen těžký.⁵⁴ Neměli bychom ale unáhleně podlehnout představě, že nezávislé, resp. heterogenní srovnání je automaticky něčím absurdním. Např. na velkých výstavách psů je běžné, že vedle vítězů jednotlivých plemen je vyhlášený i celkový vítěz soutěže.⁵⁵ To samozřejmě neznamená, že onen celkový vítěz nejlépe splňuje jakousi abstraktní představu ideálního psa.

---

⁴⁹ Něco jiného je Rawlsova etická kritika utilitarismu, že nebere vážně oddělenost osob. Viz Rawls (1999, s. 24).

⁵⁰ Parfit (2011, s. 459).

⁵¹ § 2958 zák. č. 89/2012 Sb. (občanský zákoník) říká: „Při ublížení na zdraví odčiní škůdce újmu poškozeného peněžitou náhradou, vyvažující plně vytrpěné bolesti a další nemajetkové újmy.“

⁵² Nejvyšší soud ČR vytvořil podrobnou metodiku, která soudům usnadňuje stanovení výše odškodného. Každý druh poranění má podle tabulky své bodové ohodnocení, které se pak přepočítává na finanční odškodnění.

⁵³ Alexy (1994, s. 146).

⁵⁴ *Bendix Autolite Corp. v. Midwesco Enters.*, 486 U.S. 888, 897 (1988) (Scalia, J., concurring).

⁵⁵ Je to podobně heterogenní srovnání jako v soutěži, která vyhláší nejlepšího sportovce roku.

Srovnává se tu, do jaké míry se každý ze soutěžících psů přiblížil ideálu svého plemene.⁵⁶ A rozhodně není nesmyslné, když hlavní rozhodčí celé soutěže konstatuje: „Loni jsme tu měli mimořádně vydařeného dalmatina a letos tu máme mimořádně vydařeného anglického buldoka.“ Skutečnost, že určitý pes vyhrál nejen soutěž svého plemene, ale stal se i celkovým vítězem soutěže, může být zajímavou informací pro zájemce o jeho potomky a zároveň pochopitelným důvodem vyšší ceny štěňat.

V běžném životě můžeme snadno nabýt dojmu, že nesouměřitelnost téměř neexistuje, protože hodnotu mnohých věcí kvantifikujeme penězi. Peníze používáme jako univerzální směnnou jednotku. Ptáme-li se, zda je rozumné za věc *X* zaplatit určitou cenu, nepřímo si tím klademe otázku, jestli bychom si za stejné peníze nemohli koupit něco lepšího, řekněme věc *Y*. Takže zde nepřímo srovnáváme věc *X* s věcí *Y*, ačkoli to jsou někdy věci zcela odlišného druhu. Nicméně, lidé jsou zaskočeni, když mají pocit, že peníze umožňují porovnávat i takové položky, které se z morálního hlediska zdají být neporovnatelné.⁵⁷ V reakci obvykle říkají, že některé věci prostě nejsou na prodej. Dobrým příkladem je přátelství. Snad si můžeme někoho najmout, aby se za peníze choval jako náš přítel, ale nebude to skutečné přátelství. Jako by komodifikace poškozovala samotnou povahu některých hodnot už tím, že jim vnucuje režim nahraditelnosti.⁵⁸ Skutečné přátelství zřejmě vylučuje otázku, zda si za stejnou cenu můžeme pořídit jiného, lepšího přítele.

Přesto bychom měli být opatrní s názorem, že některé hodnoty, typicky lidský život, jsou absolutní, takže je nelze s ničím jiným srovnávat. Vezměme, že někdo pracuje v důlním podniku jako horník. Má přitom na výběr, jestli bude pracovat na povrchu nebo hluboko v dole. Práce hluboko v dole je sice více nebezpečná, ale na druhé straně je daleko lépe placená.⁵⁹ Jestliže je lidský život absolutní hodnotou, kterou nelze s ničím jiným srovnávat, pak by se ten horník měl bez váhání rozhodnout, že bude pracovat na povrchu. Ale to přece není samozřejmé. Stejně jako není samozřejmé, že když si kupuji automobil, tak si musím koupit ten nejvíce bezpečný, ať to stojí, co to stojí. Lidé se v každodenním životě potřebují rozhodovat mezi hodnotově rozmanitými alternativami, a potažmo i poměřovat důvody různých druhů. Důvody mohou být vzájemně neredukovatelné, aniž by to znamenalo, že je nelze spolu porovnávat.⁶⁰

---

⁵⁶ Chapman (1998, s. 1492).

⁵⁷ „Nebezpečí spočívá v tom, že budeme používat peníze k vynášení závěrů ohledně toho, čím může být jakékoli dobro nahrazeno.“ Viz Walsch & Lynch (2008, s. 178).

⁵⁸ Sandel (2012, s. 93).

⁵⁹ Viscusi & Aldy (2003, s. 5–76).

⁶⁰ Viz např. Ellis (2008, s. 27–43).

Některá porovnání jsou těžká, míváme pochybnosti, nicméně chápeme, že je to vždy něco za něco.⁶¹ Např. při koupi bytu můžeme považovat za prioritu spíše velikost, nebo spíše krásu. Většina lidí ale neřekne, že i sebemenší výhoda na straně rozlohy bytu je rozhodujícím důvodem, i kdyby to bylo za cenu velké ztráty na straně jeho krásy. Ani neřekne naopak, že i sebemenší výhoda na straně krásy bytu je rozhodujícím důvodem, i kdyby to bylo za cenu velké ztráty na straně jeho rozlohy. Lze mít větší nebo menší averzi k riziku. Ale nebudeme při výběru automobilu uvažovat tak, že i sebemenší zvýšení bezpečnosti je rozhodujícím důvodem, bez ohledu na cenu.⁶² Ani tak, že i sebemenší finanční úspora je rozhodujícím důvodem, i kdyby to znamenalo úplnou ztrátu na straně bezpečnosti vozu. Reflektujeme obě misky vah, děláme ústupky na jedné nebo druhé straně, hledáme dobrý kompromis. A vzhledem k tomu, že naše schopnost porovnávání je obvykle jenom přibližná, můžeme zůstat agnostičtí k tomu, zda existuje jediné správné řešení, nebo existuje určitý prostor pro racionální diskreci.

Vezměme, že Matěj si chce koupit byt, pokud možno krásný a velký. Má na výběr mezi bytem *A* a bytem *B*. Tyto dva byty mají stejnou cenu, kterou si Matěj může dovolit. Nicméně každý byt má své přednosti. Byt *A* je o trošku krásnější než byt *B*, zatímco byt *B* je o trošku větší než byt *A*. Dejme tomu, že v této situaci by Matěj jasně preferoval byt *A*. Uvažme ale následující myšlenkový experiment. Budeme byt *B* postupně ještě zvětšovat, aniž bychom přitom měnili jeho ostatní vlastnosti, i jeho cena zůstane stejná.⁶³ Během zvětšování bytu *B* Matěj ve svém hodnocení postupně projde od jistoty, že byt *A* je lepší než byt *B*, k nejistotě, který byt je lepší, až nakonec dospěje k jistotě, že byt *B* je lepší než byt *A*.⁶⁴ Otázka určitosti, tedy zda existuje právě jeden bod, ve kterém jsou oba byty přesně stejně dobré, mu z praktického hlediska nepřijde moc důležitá. I kdyby totiž existoval, Matěj nemá k dispozici prostředky, jak by ten bod identifikoval. Změnu své volby ve prospěch zlepšeného bytu *B* ale nemůže zdůvodnit jen prostým faktem, že je větší než byt *A*. To byl přece už od počátku. Nakonec asi

---

⁶¹ „Z pohledu cost-benefitového analytika se každé jednání – i takové, jehož náklady a výnosy je těžké srovnávat – stává neodolatelně přitažlivým, jestliže jeho výnosy jsou dostatečně velké a jeho náklady dostatečně malé. [...] Omezenost zdrojů je prostým faktem lidských životních podmínek. Abychom mohli mít více jedné dobré věci, musíme se spokojit s tím, že bude něčeho jiného méně. Tvrzení, že různé hodnoty jsou nesouměřitelné, pouze zakrývá jasné myšlení ohledně těžkých obětí [tradeoffs].“ Viz Frank (2007, s. 252).

⁶² Connecticutský kněz Alfred A. Juliano se v 50. letech 20. století rozhodl postavit nejbezpečnější auto na světě a podřídil tomu na svém voze úplně všechno. Jenomže vůz Aurora byl pro své bezpečnostní prvky tak ohyzdný, že je dodnes uváděn jako jedno z nejošklivějších aut na světě. Navíc byl extrémně drahý a také poruchový. O vůz nebyl zájem, takže projekt Aurora zkrachoval.

⁶³ Urbina (2017, s. 66).

⁶⁴ Tyto tři vývojové fáze dobře odpovídají intuitivní představě, že relativní síla protichůdných hodnotových důvodů určuje, zda je volba $A > B$ racionálně požadovaná, přípustná nebo zapovězená.

Matěj řekne, že byt *A* je sice o trošku krásnější než zlepšený byt *B*, ale zlepšený byt *B* je o hodně větší než byt *A*.

Tento myšlenkový experiment použil předpoklad, že velikost bytu *B* poroste, aniž by současně rostla jeho cena. Proti tomu lze namítnout, že když budeme ve své analýze abstrahovat od tržní korelace mezi velikostí bytu a jeho cenou, tak nám bude něco významného unikat. Matěj se nakonec rozhodl ve prospěch zvětšeného bytu *B*, ale to neznamená, že rozhodujícím důvodem jeho úvahy muselo být zrovna to, že určitý nárůst velikosti už převážil nad určitým deficitem krásy. Třeba Matěj uvažoval spíše o tom, že tak velký byt by za takovou cenu na trhu nemovitostí nekoupil. To by znamenalo, že určitý vnější kontext, totiž tržní ceny, usnadnil jeho volbu.⁶⁵ Zdá se, že relevantní kontexty mohou volbu nejen komplikovat, ale i zjednodušovat. Vezměme, že Michal studuje lékařskou fakultu, protože se rozhodl stát se lékařem. Je to jeho životní plán. Zároveň pěstuje závodně atletiku, ale rozhodně nemá v úmyslu se sportu věnovat profesionálně. Trenér mu sdělí, že výrazné zvýšení tréninkových dávek by mu zlepšilo jeho časy. Michal ale dobře ví, že taková časová investice by vážně ohrozila jeho studijní výsledky. Co by měl preferovat, sport nebo studium? Pro někoho to může být dilema. Jenomže Michal se už dávno rozhodl pro kariéru lékaře, takže volba ve prospěch studia je pro něj jasná věc.⁶⁶ Jeho životní plán zde vystupuje jako osobní kontext, který usnadňuje jeho volbu, protože určité srovnávání prostě vylučuje z úvahy.⁶⁷

V běžné komunikaci docela často používáme idiom, že někdo nevhodně srovnává hrušky s jablky. Ale co přesně to vlastně znamená? Všimněme si, že ten idiom používáme i tehdy, když srovnáváme položky, které patří ke stejné kategorii. Představme si, že opoziční politik v diskuzním pořadu vytkne vládnímu politikovi, že vláda příliš zadlužuje stát. Ten mu odpoví: „Když jste byli ve vládě vy, zadlužovali jste stát ještě více.“ Opoziční politik se ale nenechá odbýt a dále replikuje: „To je sice pravda, ale srovnáváte hrušky s jablky. Tenkrát přece byla hospodářská krize.“⁶⁸ Použil opoziční politik onen idiom nesprávně? Myslím, že takové použití je zcela korektní, i když se tu srovnávají dvě bilance státního rozpočtu, tedy položky, které jsou samy o sobě jakožto dvě čísla snadno porovnatelné. Opoziční politik v tomto rozhovoru nezpochybňuje samotný fakt, že minulá vláda zadlužila stát více než ta současná. Namítá skutečnost, že ono srovnání je zavádějící, protože je vytržené z relevantního kontextu.

---

⁶⁵ Urbina (2017, s. 68).

⁶⁶ Finnis (2011, s. 362).

⁶⁷ „Učinit rozhodnutí znamená ukončit zvažování.“ Viz Raz (1999a, s. 67).

⁶⁸ Za tento příklad děkuji kolegovi Josefovi Šilhánovi.

Námítka, že se srovnává něco nesrovnatelného, nemusí znamenat, že porovnání jako takové je neproveditelné, resp. špatně proveditelné. Může znamenat i to, že nevíme, co si máme s výsledkem porovnání počít. Výše jsme zmínili bizarní porovnání, že Alena je vyšší, než jak je Karel těžký. Zdá se, že se tu pracuje se dvěma nezávislými referenčními hodnotami, takže chybí *tertium comparationis*. Nicméně ono srovnání je v principu docela snadno proveditelné, pokud se tím myslí, že percentil Aleny ohledně výšky mezi českými ženami je vyšší než Karlův percentil ohledně hmotnosti mezi českými muži. Dejme tomu, že Alena má ohledně výšky mezi českými ženami percentil 85.⁶⁹ Naproti tomu Karel má ohledně hmotnosti mezi českými muži percentil 70.⁷⁰ V tomto zvláštním smyslu je Alena opravdu vyšší, než jak je Karel těžký. Nicméně při takovém výkladu se doslova vnucuje námítka, že to není smysluplné srovnání, protože není jasné, k čemu je dobré, resp. jakému účelu má takové srovnání sloužit. Někdo bude namítat, že se tu srovnávají jablka s hruškami, protože si neumí představit takový kontext, ve kterém je toto porovnání užitečné. Bude protestovat, že se tu srovnává nesrovnatelné, protože není jasné, co z takového podivného porovnání má vlastně vyplývat.

V právním zdůvodňování se námítka srovnání nesrovnatelného uplatňuje nejčastěji v rámci argumentace *per analogiam*. Právníci zdůrazňují, že analogie mezi dvěma případy neznamená jakoukoli podobnost, ale vyžaduje se právně relevantní podobnost. Dva případy mohou být v mnoha různých ohledech podobné a také mohou být v mnoha různých ohledech odlišné.⁷¹ Jestliže chceme argumentovat *per analogiam*, pak se musíme zaměřit pouze na ty podobnosti, které jsou relevantní vzhledem k účelu příslušné právní normy.⁷² Vezměme, že je zakázán vstup se psy do parku, protože pes by tam mohl někomu ublížit, něco znečistit, prostě způsobit nějaké škody. V tom případě lze *per analogiam* argumentovat, že tento zákaz se implicitně vztahuje i na vstup se slonem, protože ten je schopný způsobit stejné, ne-li větší škody.⁷³ Při aplikaci právních analogií se neřeší fyzická podobnost dvou položek, ale jejich podobný vztah k účelům práva. Srovnávat nesrovnatelné zde znamená, že se při srovnání nebere ohled na to, jaký účel sleduje příslušná norma.⁷⁴ Kdyby někdo argumentoval, že nakreslený

---

⁶⁹ To znamená, že 85 % žen v ČR má stejnou nebo menší výšku než Alena.

⁷⁰ To znamená, že 70 % mužů v ČR má stejnou nebo menší hmotnost než Karel.

⁷¹ Weinreb (2005, s. 79).

⁷² Brewer (1996, s. 923).

⁷³ Právník by argumentoval, že je-li zakázán vstup se psem, tím spíše je zakázán vstup se slonem. Argumentace *a fortiori* ovšem v sobě zahrnuje analogii.

⁷⁴ Podobný problém řešíme, když si klademe otázku, zda se na určitý právní případ vztahuje určitý soudní precedent. K použití analogie nestačí vědět, jak soud v minulosti rozhodl, musíme se též ptát, proč tak rozhodl. Zajímá nás, jestli aktuální případ je podobný k již rozhodnutému

pes je podobný živému psovi, a proto je zakázáno nosit do parku obrázek psa, komicky by srovnával hrušky s jablky. Nicméně, na samotné skutečnosti, že někdo zkoumá podobnost mezi obrázkem psa a skutečným psem, není nic absurdního. Umíme si snadno představit takové životní kontexty, kde se to naopak vyžaduje, např. v hodině výtvarné výchovy. Problém nevhodnosti srovnání, zdá se, nespočívá v tom, že dvě položky jsou už samy o sobě nesrovnatelné, ale v tom, že někdo tyto položky srovnává v nevhodném kontextu.

Závěr

Problém těžkého srovnání jsem nejprve ilustroval na příkladu porovnávání dvou druhů zmrzlin – čokoládové a citrónové. Vezměme, že to zkusí nejen Karel, ale též Jana. Karlovi obě zmrzliny chutnají, ale jejich chutě jsou natolik odlišné, že za sebe nedokáže říct ani, že jedna je lepší než druhá, ani že jsou přesně stejně dobré. Janě velmi chutná ta čokoládová, ale vůbec jí nechutná ta citrónová, takže pro ni je porovnání docela snadné. Ta první je pro Janu jasně lepší. Nelze tedy obecně tvrdit, že ty dvě zmrzliny jako takové jsou nesrovnatelné. Dvě osoby s odlišným vnímáním chutí tvoří dva různé kontexty srovnávání. Případná obecná námitka, že srovnávání dvou druhů příchuti je už v principu srovnáváním nesrovnatelného, by rezignovala na odlišnost takových individuálních kontextů. Tato námitka by – paradoxně – srovnávala něco nesrovnatelného.

Námitka, že se srovnává nesrovnatelné, může znamenat různé věci. Jednak že si neumíme představit takový kontext, ve kterém je určité srovnání účelné. Nebo se může namítat, že určité srovnání je vytržené z relevantního kontextu, a proto ve skutečnosti neplní svůj účel. Námitku lze použít i tehdy, když někdo ignoruje významný kontext tím, že nebere ohled na účel společenské instituce. Lze přitom namítat, že určitá instituce už ze své povahy nepřipouští porovnávání s jinou hodnotou, typicky s penězi. Také lze namítat, že daná společenská norma byla autoritativně stanovena za určitým účelem, což některá srovnání diskvalifikuje jako irelevantní. Dokonce i osobní rozhodnutí pro životní plán lze chápat jako okolnost, která určitá srovnání vylučuje z úvahy. Některá porovnání jsou velmi těžká, ne-li nemožná, už proto, že předpokládají zohlednění vzdálených či nespojitých historických, kulturních nebo etických kontextů. Ačkoli jsou námitky proti srovnávání nesrovnatelného velmi rozmanité, společně ukazují něco podstatného. Problém srovnávání nesrovnatelného nelze vysvětlit pouze tím, že srovnávané položky jako takové jsou druhově odlišné. Zdrojem problému bývají spíše kontextové faktory než odlišnost samotných položek. Ovšem pak idiom, že někdo srovnává hrušky s jablky, možná není moc výstižný.

---

případu vzhledem k nosným důvodům (*ratio decidendi*) precedenčního rozhodnutí. Viz Schauer (2009, s. 50).

Obtížnost porovnání je úzce svázána s náročností jeho zdůvodnění. Skutečnost, že se srovnává nesrovnatelné, se pak projevuje ve vadách takového zdůvodnění. Zejména v tom, že se nedostává uspokojivá odpověď na veskrze praktické otázky, proč se v daném kontextu porovnávají zrovna tyto dvě položky, proč se zde porovnávají podle tohoto a ne jiného kritéria, a co z takového porovnávání pro tento kontext vlastně vyplývá. Skutečnost, že se s někým neshodneme, jaký závěr je správný, ještě nemusí znamenat, že určité srovnání je nesmyslné. Důležité je, zda dokážeme ostatním svůj názor vysvětlit a zdůvodnit srozumitelně. I když názorová neshoda přetrvá, může být užitečné si vzájemně upřesnit, co je důvodem této neshody.⁷⁵ Většina srovnání je multifaktoriální záležitost a možná každý připisujeme různým faktorům různou váhu. Je dobré vědět, v čem přesně se spolu neshodneme.

Literatura

- Alexander, L. (2000): „Deontology at the Threshold.“ *University of San Diego Law Review* 37: 893–912.
- Alexy, R. (1994): *Theorie der Grundrechte*. Nomos Verlag, Baden-Baden.
- Boot, M. (2017a): „The Right Balance.“ *Journal of Value Inquiry* 51 (1): 13–32.
- Boot, M. (2017b): „Problems of Incommensurability.“ *Social Theory and Practice* 43 (2): 314–342.
- Brewer, S. (1996): „Exemplary Reasoning: Semantics, Pragmatics, and the Rational Force of Legal Argument.“ *Harvard Law Review* 109 (5): 925–1028.
- Dworkin, R. (1978): *Taking Rights Seriously*. Harvard University Press, Cambridge.
- Dworkin, R. (1985): *A Matter of Principle*. Harvard University Press, Cambridge.
- Dworkin, R. (2005): „Indeterminacy in Law.“ In *The Oxford Companion to Philosophy*, ed. T. Honderich, Oxford University Press, Oxford, 2. Edition, 2005, s. 424–426.
- Dworkin, R. (2011): *Justice for Hedgehogs*. Harvard University Press, Cambridge.
- Ellis, A. (1992): „Deontology, Incommensurability and the Arbitrary.“ *Philosophy and Phenomenological Research* 52 (4): 855–875.
- Ellis, S. (2008): „The Main Argument for Value Incommensurability (and Why It Fails).“ *The Southern Journal of Philosophy* 46 (1): 27–43.
- Epstein, R. A. (1995): „Are Values Incommensurable, or Is Utility the Ruler of the World?“ *Utah Law Review* (3): 683–715.
- Finnis, J. (2011): *Philosophy of Law: Collected Essays IV*. Oxford University Press, Oxford.

---

⁷⁵ Wintr (2016, s. 459).

- Frank, R. H. (2000): „Why Is Cost-Benefit Analysis So Controversial?“ In *The Philosophy of Economics: An Anthology*, ed. D. M. Hausman, Cambridge University Press, Cambridge, 3. Edition, 2007, s. 251–269.
- Gallie, W. (1956): „Art as an Essentially Contested Concept.“ *The Philosophical Quarterly* 23 (6): 97–114.
- Gert, J. (2004): „Value and Parity.“ *Ethics* 114 (3): 492–510.
- Gert, J. (2015): „Parity, Preference and Puzzlement.“ *Theoria* 81 (3): 249–271.
- Gibbard, A. (2002): *Wise Choices, Apt Feelings: A Theory of Normative Judgment*. Oxford University Press, Oxford.
- Griffin, J. (1986): *Well-Being: Its Meaning, Measurement, and Moral Importance*. Oxford University Press, Oxford.
- Heathwood, Ch. (2014): „Subjective Theories of Well-Being.“ In *The Cambridge Companion to Utilitarianism*, eds. B. Eggleston & D. E. Miller, Cambridge University Press, Cambridge, 2014, s. 199–2014.
- Hinman, L. M. (2012): *Ethics: A Pluralistic Approach to Moral Theory*. Wadsworth Cengage Learning, Boston.
- Chang, R. (1997): „Introduction.“ In *Incommensurability, Incomparability, and Practical Reason*, ed. R. Chang, Harvard University Press, Cambridge, 1997, s. 1–34.
- Chang, R. (2002): „The Possibility of Parity.“ *Ethics* 112 (4): 659–688.
- Chang, R. (2012): „Are Hard Choices Cases of Incomparability?“ *Philosophical Issues* 22 (1): 106–126.
- Chang, R. (2013): „Incommensurability (and incomparability).“ In *The International Encyclopedia of Ethics*, ed. H. LaFollette, Blackwell Publishing, Malden, 2013, s. 2591–2604.
- Chapman, B. (1998): „Law, Incommensurability, and Conceptually Sequenced Argument.“ *University of Pennsylvania Law Review* 146 (5): 1487–1528.
- Kölbel, M. (2003): „Faultless Disagreement.“ *Proceedings of the Aristotelian Society* 104 (1): 53–73.
- Kramer, M. (2009): *Moral Realism as a Moral Doctrine*. Wiley-Blackwell, Malden.
- Moore, M. S. (1997): *Placing Blame*. Oxford University Press, Oxford.
- Muldoon, R. (2016): *Social Contract Theory for a Diverse World*. Routledge, New York.
- Parfit, D. (1986): *Reasons and Persons*. Oxford University Press, Oxford.
- Parfit, D. (2011): *On What Matters: Volume One*. Oxford University Press, Oxford.
- Rawls, J. (1999): *A Theory of Justice*. Harvard University Press, Cambridge. Revisited Edition.

- Raz, J. (1999a): *Practical Reason and Norms*. Oxford University Press, Oxford, 2. Edition.
- Raz, J. (1999b): *Engaging Reason*. Oxford University Press, Oxford.
- Regan, D. (1997): „Value, Comparability, and Choice.“ In *Incommensurability, Incomparability, and Practical Reason*, ed. R. Chang, Harvard University Press, Cambridge, 1997, s. 129–150.
- Ronnow-Rasmussen, T. (2011): *Personal Value*. Oxford University Press, Oxford.
- Sandel, M. (2012): *What Money Can't Buy: The Moral Limits of Markets*. Farrar, Straus and Giroux, New York.
- Schauer, F. (1994): „Commensurability and Its Constitutional Consequences.“ *Hastings Law Journal* 45: 785–812.
- Schauer, F. (2009): *Thinking Like A Lawyer*. Harvard University Press, Cambridge.
- Tsakyrakis, S. (2009): „Proportionality: An Assault on Human Rights?“ *International Journal of Constitutional Law* 7 (3): 468–493.
- Urbina, F. J. (2017): *A Critique of Proportionality and Balancing*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Viscusi, W. K. & Aldy, J. E. (2003): „The Value of a Statistical Life: A Critical Review of Market Estimates throughout the World.“ *Journal of Risk and Uncertainty* 27 (1): 5–76.
- Waldron, J. (1994): „Fake Incommensurability: A Response to Professor Schauer.“ *Hastings Law Journal* 45 (4): 813–824.
- Walsh, A. & Lynch, T. (2008): *The Morality of Money: An Exploration in Analytic Philosophy*. Palgrave Macmillan, New York.
- Weimann, J., Knabe, A. & Schöb, R. (2015): *Measuring Happiness: The Economics of Well-Being*. The MIT Press, Cambridge.
- Weinreb, L. L. (2005): *Legal Reason*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Wintr, J. (2016): „Alexyho vážící formule.“ *Právník* 155 (5): 446–461.
- Wollard, F. (2015): *Doing and Allowing Harm*. Oxford University Press, Oxford.
- Zamir, E. & Medina, B. (2010): *Law, Economics, and Morality*. Oxford University Press, Oxford.